

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI (Destanlar)

AYT

ORDU
ÖDM

DESTAN DÖNEMİ

Bazı milletlerin bir millet hâline gelmesi, tarihin bilinmeyen dönemlerinde gerçekleşmiştir. Bu döneme destan dönemi adı verilir.

Destan dönemi, destanların ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde millete özgü özellikler ve toplumun zihniyeti toplum hayatına hakimdir.

Toplumunu derinden sarsan olayların ve toplum içinde önemli kişilerin toplumun hayal dünyasında masallaştırılmasıyla oluşan metinlere destan adı verilir.

OLAY ÇEVRESİNDE OLUŞAN EDEBİ METİNLER

İslamiyet öncesi dönemde olay çevresinde gelişen edebi metin örnekleri olarak sadece **destanlar** mevcuttur.

Destanların Özellikleri:

- Destanlar anonimdir, halkın ortak belleğinin belli bir ulusun özelliklerini yansıtır.
- Genellikle manzum şekildedir.
- Az olmakla beraber nazım-nesir karışık olan destanlar da vardır. Ancak bazı destanlar, manzum şekli unutulmuş günümüze nesir halinde ulaşmıştır.
- Destanlarda olağan ve olağanüstü olaylar iç içedir. Bu olaylar toplumun, halkın hafızasında önemli iz bırakmış olaylardır.
- Destan kişileri, beden yapısı ve karakter özellikleri bakımından hem olağan hem de olağanüstü özellikler taşır.
- Destanlarda anlatılan olayların zamanı ve meydana geldiği yerler aşağı yukarı bellidir.
- Dize sayıları sınırsızdır. (Manas Destanı 400.000 dizedir.)
- Destanlarda daha çok “kahramanlık, yiğitlik, dostluk, aşk, ölüm, yurt sevgisi vb.” konular işlenir.
- Bazı rakam ve nesnelere kutsaldır.

Destanların Oluşum Evreleri

• *Doğal destan 3 aşamada oluşur:*

- 1. Doğuş Safhası:** Bu safhada milletin hayatında iz bırakan önemli tarihi ve sosyal olaylar, bu olaylar içinde yüceltilmiş efsanevi kahramanlar görülür.
- 2. Yayılma Safhası:** Bu safhada, söz konusu olay ve kahramanlıklar, sözlü gelenek yoluyla yayılır. Böylece bölgeden bölgeye ve nesilden nesle geçer.
- 3. Derleme (Yazıya Geçirme) Safhası:** Bu safhada, sözlü gelenekte yaşayan destanı, güçlü bir şair, bir bütün hâlinde derleyip manzum olarak yazıya geçirir. Çoğu zaman bu destanların kim tarafından derlendiği ve yazıya geçirildiği belli değildir.

Oluşumuna Göre Destan Türleri

Oluşumuna göre destanlar ikiye ayrılır:

1. Doğal Destan

2. Yapma (Suni) Destan

1. DOĞAL DESTAN :

- Çok eski d6nemlerde milletin vicdanında derin izler bırakan bir tarih ya da toplum olayının yine o devirlerde milli bir ozan ya da çeşitli saz şairleri tarafından s6ylenen destanlardır.

İslamiyet Öncesi Türk Destanları

1. Yaradılış Destanı

2.Saka Türklerinin Destanları

- a.Alp Er Tunga Destanı
- b.Şu Destanı

3.Hun Türklerinin Destanları

- a. Attila Destanı
- b. Oğuz Kağan Destanı

4. Göktürklerin Destanları

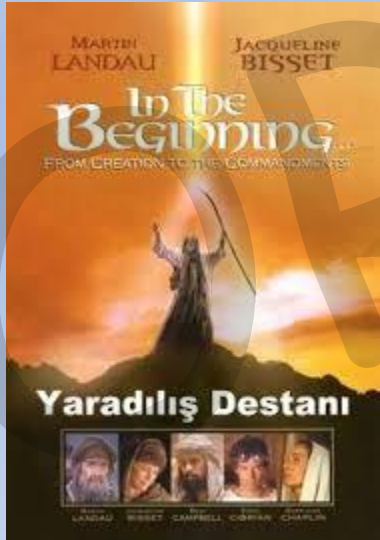
- a.Bozkurt Destanı
- b.Ergenekon Destanı

5.Uygur Türklerinin Destanları

- a. Türeyiş Destanı
- b. Göç Destanı

Yaratılış Destanı:

- Türk ulusunun, evrenin nasıl var olduğu üstüne düşünüşünü, inanışını ve buluşlarını efsanevi bir biçimde anlatır.
- Bu destanın, Türk boylarından hangisine ait olduğu bilinmemektedir.
- W. Radloff tarafından 19. yüzyılda Altay Türklerinden derlenmiştir.

SAKA DESTANLARI

1. Alp Er Tunga Destanı:

- Bu destan Saka Türklerinin komutanı olan Alp Er Tunga'nın (?- MÖ 624) İranlılarla yaptığı savaşlar anlatılır.
- Destanda Alp Er Tunga'nın kahramanlıkları, başarıları ve ölümünden duyulan acı dile getirilmiştir.
- Alp Er Tunga destanınının metinlerine İran destanı Şehname'de ve Divanü Lugati't-Türk'te rastlanmıştır.
- Şehname'de Alp Er Tunga'dan “Efrasiyab” diye bahsedilir.

2. Őu Destanı:

- Saka Türkleri hükümdarı Őu'nun Makedonya hükümdarı İskender'e karşı verdiği mücadeleler (M 330) anlatılır.
- Destanın aslı bulunamamıŐtır.
- Destanla ilgili bilgileri Divan-1 Lgati't-Türk'te bulmaktayız.

Hun-Türklerinin Destanları:

1. Attila Destanı:

Avrupa Hun hükümdarı Attila'nın yaptığı savaşları ve gösterdiği kahramanlıkları anlatmaktadır.

2. Oğuz Kağan Destanı:

- Bu destanda Hun hükümdarı Oğuz Kağan'ın (Mete mö.209-mö.174) Orta Asya'da Türk birliğini kurması anlatılır.
- Destanın Uygur yazısıyla yazılmış bir kopyası Paris'tedir.

Göktürk Destanları:

1. Bozkurt Destanı:

- Göktürklerin dişi bir kurttan nasıl türediklerini ve çoğaldıklarını anlatır.
- Bu destanla ilgili bilgiler Çin kaynaklarından alınmıştır.

2. Ergenekon Destanı:

- Bu destanda Göktürklerin Ergenekon denilen bir yere sığınmaları, orada 400 yıl oturup çoğalmaları, sonra da demir bir dağı delerek oradan çıkmaları ve büyük bir devlet kurmaları(MS 552) anlatılır.
- Destan, 13.yüzyılda Moğol tarihçi Reşidüddin tarafından yazıya geçirilmiştir.

UYGUR DESTANLARI:

1. Türeyiş Destanı:

(Dokuz Oğuz – On Uygur Destanı):

Uygur hakanının, üç kızını insanoğluyla evlendirmeyi uygun bulmayarak tanrıya kızlarıyla evlenmesi için yakarması ve tanrının bir kurt suretinde görünerek hakanın kızıyla evlenmesi ve Uygur Türklerinin bu evlilikten çoğalması anlatılır.

2. Göç Destanı:

Uygurların Kırgız baskılarına dayanamayarak Doğu Türkistan'a göç edişleri (MS 840) anlatılmıştır.

İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Doğal Türk Destanları :

1.Karahanlı Dönemi → Satuk Buğra Han Destanı

2.Kazak-Kırgız Kültür Dâiresi → Manas

3.Türk-Moğol Kültür Dâiresi → Cengiz-name

4.Tatar-Kırım → Timur ve Edige Destanları

5.Selçuklu-Beylikler ve Osmanlı Dönemleri

a. Seyyid Battal Gazi Destanı

b. Danişmend Gazi Destanı

c.Köroğlu Destanı

d.Genç Osman Destanı (Kayıkçı Kul Mustafa)

İslamiyet Sonrası Türk destanları şunlardır:

SALTUK BUĞRA HAN DESTANI:

- Karahanlı hükümdarı Saltuk Buğra Han X. yüzyılda İslamiyet'i resmen devlet dini olarak kabul etmiştir.
- İslamiyet'ten sonra ilk oluşan destanda bu hükümdarın İslamiyet'i kabul ve yaymak için yaptığı mücadelelerin efsanelerle zenginleştirilerek anlatımıyla doğmuştur.

MANAS DESTANI:

- Dünyanın en uzun destanıdır.
- Kırgız Türkleri arasında doğan Manas Destanı Kazak-Kırgız Türk kültür dairesi içinde bugün de bütün canlılığı ile yaşamaktadır.
- Bu destanın XI. veya XII. yüzyıllarda meydana geldiği düşünülmektedir.
- Destanın kahramanı Manas da, Oğuz Kağan destanının İslamî rivayetindeki ve Saltuk Buğra Han gibi İslamiyet'i yaymak için mücadele eden bir kahramandır.
- Böyle olmakla beraber Manas Destanı'nda İslamiyet öncesi Türk kültür, inanç ve kabullerinin tamamını görmek mümkündür.
- Bazı varyantları 400.000 mısra olan Manas destanı Türk-Bozkır medeniyetinin Kazak - Kırgız dairesinin kültür belgeseli niteliğindedir.

CENGİZNAME:

- Orta Asya'da yaşayan Türk boyları arasında XIII. yüzyılda doğup gelişmiştir.
- Cengiznâme Moğol hükümdarı Cengiz'in hayatı, kişiliği ve fetihleri ile ilgili olarak Cengiz'in oğulları tarafından idare edilen Türkler tarafından meydana getirilmiştir.
- Cengiz-nâme'de, Cengiz bir Türk kahramanı olarak kabul edilmekte ve hikâye Türk tarihi gibi anlatılmaktadır.
- Cengiz, Uygur Türeyiş destanının kahramanları gibi gün ışığı ile Kurt-Tanrı'nın çocuğu olarak doğar.

TİMUR VE EDİGE DESTANLARI:

- Bu destanda XIII. yüzyılda Hazar denizi kıyısında kurulan Altınordu Hanlığının XV. yüzyılda Timurlular tarafından yıkılışı anlatılmaktadır.
- Destanın adı, Altınordu Hanı ve bu destanın kahramanı Edige Mirza Bahadır'a atfen verilmiştir.
- Edige Mirza Bahadır'ın devletini ayakta tutabilmek için yaptığı büyük mücadeleler, ölümünden sonra XV. yüzyılda destan haline getirilmiştir.
- 1820' yılından itibaren yazıya geçirilen Edige destanının Kazak-Kırgız, Kırım, Nogay, Türkmen, Kara Kalpak, Başkırt olmak üzere altı rivâyeti tesbit edilmiştir.

SEYYİD BATTAL GAZİ DESTANI:

- Bu destanın kahramanı Türkler arasında Battal Gâzi adıyla benimsenmiş bir Arap savaşçısıdır.
- Asıl destan, VIII. yüzyılda, Emevî'lerin Hristiyanlarla yaptıkları savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiş olan Abdullah isimli bir kişiyle ilgili olarak doğmuştur.
- Battal Arapça kahraman demektir, Battal Gâzi, Arap kahramanına verilen unvanlardır.
- Türklerin Müslüman olmalarından sonra Battal Gâzi destan tipi Türkleştirilmiş önceki destan epizotlarıyla zenginleştirilmiş ve anlatım geleneği içine alınmıştır.

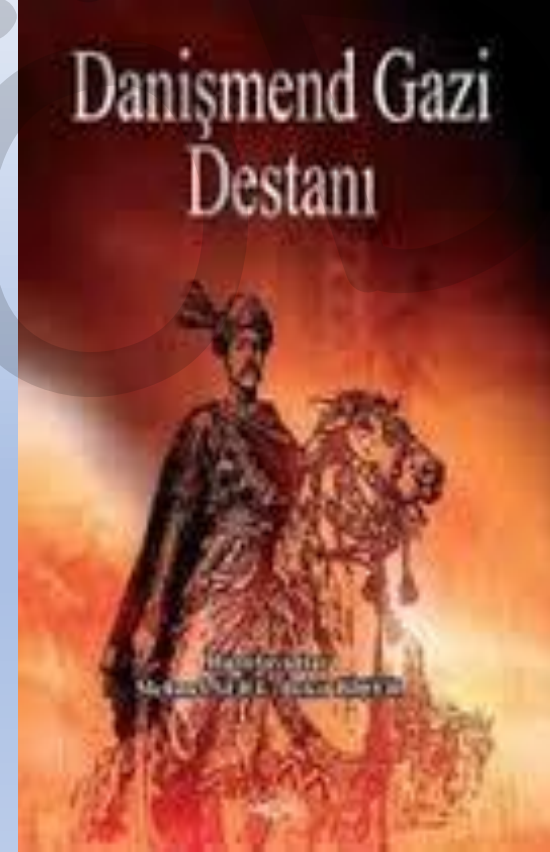
BATTAL GAZİ DESTANI:

- 12. ve 13. yüzyıllarda Battal-nâme adı ile ve nesir biçiminde yazıya geçirilmiştir.
- Müslümanlığı yaymak için yaptığı mücadelelerde insanların yanında büyücü, cadı ve dev gibi olağanüstü güçlerle de savaşır.
- “Aşkar Devzâde” isimli atı da kendisi gibi kahramandır.

DANIŐMEND GAZİ DESTANI:

- Anadolu'nun fethi ve bu mücadelenin kahramanların anlatılır.
- Hikâye edilen olayların tarihi gerçeklere uygunluğu, kahramanlarının yaşamıő Türk beyleri olmalarından, Anadolu coğrafyasının gerçek isimleriyle anılmasından dolayı, Daniőmendnâme, uzun süre tarih kitabı olarak nitelendirilmiőtir.

Köroğlu Destanı:

- Köroğlu metni destan adıyla anılmakla ve bazı destanî niteliklere de sahip olmakla birlikte 20. yüzyılda Anadolu'dan derlenen örnekleri daha çok halk hikâyesi geleneğine yakındır.
- Bazı kökleri Orta Asya ve Kafkaslara bağlansa da esas biçimi Anadolu'da oluşturulmuş bir destandır.
- Acımasız Bolu Beyi'ne karşı Köroğlu'nun verdiği mücadeleler işlenir.
- 16.yüzyılın yazılı kaynaklarına göre Köroğlu'nun asıl adı Ruşen'dir.

Silah icat edildi mertlik bozuldu.

Farklı Uygarlıklarda ve Kavimlerde Destan Dönemi

Destan dönemi, sadece Türklere görülen bir dönem değildir. Köklü bir tarihî geçmişi olan ve doğal destana sahip Rus, Hint, Alman, Fransız, İspanyol, Yunan, Sümer gibi milletlerin de destan dönemleri vardır. Bu milletlerin tarihi de tarihin bilinmeyen dönemlerine kadar uzanmaktadır.

Dünyanın Başlıca Doğal Destanları

- Sümer destanı : Gılgamış
- Yunan destanları : İlyada ve Odissea
- İran destanı : Şehname
- Fin destanı : Kalevala
- Hint destanları : Mahabharata ve Ramayana
- Alman destanı : Nibelungen
- İngiliz destanı : Boewulf
- Rus destanı : İgor
- İspanyol destanı : Le Cid
- Fransız destanı : Chansen de Roland
- Japon destanı : Şinto

2.YAPMA DESTAN

- Yeni ve yakın çağlarda, herhangi bir tarih olayının bir ozan tarafından destan kurallarına uygun olarak yazılmış destandır.
- Bunlar, bireysel yaratıma dayanan, sanatsal amaçlı destanlardır.
- Yapma destanlarda, toplumsal katkının yeri yoktur.

Dünyanın Başlıca Yapma Destanları

- Latin edebiyatı: **Aeneis** (*Vergilius*)
- Fransız edebiyatı: **Henriade** (*Voltaire*)
- Portekiz edebiyatı: **Os Lusíadas** (*Camoens*)
- İngiliz edebiyatı: **Kaybolmuş Cennet** (*John Milton*)
- İtalyan edebiyatı: **Kurtarılmış Kudüs** (*Tasso*)
- İtalyan edebiyatı: **Çılgın Orlando** (*Ariosto*)
- İtalyan edebiyatı: **İlahi Komediya** (*Dante*)

Türk Edebiyatında Yapma Destan

- Kuvay-ı Milliye Destanı : (Nazım Hikmet)
- Üç Şehitler Destanı (Fazıl Hüsnü Dağlarca)
- Genç Osman Destanı (Kayıkçı Kul Mustafa)
- Selçukname (Yazıcıoğlu Ali)
- Çanakkale Destanı: Mehmet Akif Ersoy